

مطالعه مقاله نگاری سی سال مقالات پژوهشی اعتیاد کشور

دکتر آفرین رحیمی موقر^۱، دکتر ونداد شریفی^۲، دکتر محمدرضا
محمدی^۳، دکتر علی فرهودیان^۴ دکتر الهه سهیمی ایزدیان^۵، دکتر رضا راد
گودرزی^۶، دکتر علی اکبر نجاتی صفا^۷، نغمه منصوری^۸

چکیده

طرح مسئله: در جهان، در طول دهه‌های گذشته دانش تولید شده در زمینه اعتیاد رشد قابل توجهی داشته‌است. هدف اصلی این تحقیق بررسی ویژگی‌های مهم تولید علم در زمینه اعتیاد در کشور، از طریق

۱. نویسنده مسئول: روان‌پزشک، استادیار مرکز تحقیقات ایدز و مرکز تحقیقات روان‌پزشکی و روان‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران. پست الکترونیک rahimia@tums.ac.ir
۲. روان‌پزشک، استادیار دانشگاه علوم پزشکی تهران
۳. فوق تخصص روان‌پزشکی کودک و نوجوان، استاد گروه روان‌پزشکی و مرکز تحقیقات روان‌پزشکی و روان‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران
۴. روان‌پزشک، استادیار دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی
۵. روان‌پزشک، محقق مرکز تحقیقات ایدز دانشگاه علوم پزشکی تهران
۶. روان‌پزشک، محقق مرکز تحقیقات روان‌پزشکی و روان‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران
۷. روان‌پزشک، استادیار مرکز تحقیقات روان‌پزشکی و روان‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران
۸. کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی، مرکز تحقیقات بهداشت روان انسیتو روان‌پزشکی تهران

بررسی مقالات چاپ شده در مجلات علمی داخلی و خارجی طی سی سال گذشته بوده است. روش: برای انجام این پژوهش از بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان کشور^۹ که شامل مقالات پژوهشی روان پزشکی، روان شناسی و علوم عصب پایه است، استفاده شد. این مطالعه به بررسی مقالاتی محدود شد که در یک دوره سی ساله، از سال ۱۳۵۲ تا ۱۳۸۱ (۱۹۷۳ تا ۲۰۰۲ میلادی) منتشر شده‌اند. مقالات از نظر اطلاعات مقاله نگاری شامل ویژگی‌های مجلات، نویسندگان، سازمان‌ها و منابع حمایت مالی پژوهش، مورد بررسی قرار گرفتند. جمع‌آوری اطلاعات توسط شش روان پزشک و روان شناس آموزش دیده انجام شد.

یافته‌ها: در طی این ۳۰ سال، ۲۱۸ مقاله مرتبط با مصرف مواد مخدر و اعتیاد به چاپ رسیده که زمان انتشار حدود نیمی از آن‌ها، دو سال اخیر است. نزدیک به نیمی از مقالات مذکور در مجلات پزشکی فارسی زبان و بیش از یک سوم دیگر در مجلات خارجی منتشر شده‌اند. در مجموع، ۴۴۹ نویسنده در نوشتن این مقالات مشارکت کرده بودند که حدود ۸۰ درصد آنان، تنها یک مقاله داشته‌اند. نیمی از این ۲۱۸ مقاله را ۱۵ نفر (۳/۳ درصد) از نویسندگان نوشته‌اند. از میان نویسندگان مقالات، بیشترین میزان دارای دکترای پزشکی بوده و اغلب از دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بوده‌اند. هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها از حوزه صنعت، حمایت مالی دریافت نکرده بودند.

نتیجه گیری: در سال‌های گذشته رشد انتشار مقالات در زمینه اعتیاد چشمگیر بوده است؛ لیکن با توجه به شیوع اعتیاد در کشور و بهبود ساختارهای علمی و اجرایی، سهم کشور در تولید دانش اعتیاد جهان ناچیز است. این یافته‌ها ضرورت برنامه‌ریزی سیستماتیک برای تربیت پژوهشگران و ارتقای پژوهش را مطرح می‌کند. همچنین مداخله بیش‌تر متخصصان علوم اجتماعی در پژوهش اعتیاد و انتشار نتایج آن‌ها توصیه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: سوء مصرف مواد، اعتیاد، انتشارات، مقاله نگاری، ایران

مقدمه

در جهان، در طول دهه‌های گذشته دانش تولید شده در زمینه اعتیاد رشد قابل توجهی داشته است؛ به گونه‌ای که روزآمد نگاه داشتن اطلاعات شخصی حتی در بخش کوچکی از این حیطه، نیازمند ساعت‌ها مطالعه در روز است. کشور ما ایران، به دلایل گوناگون تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و اجتماعی صدها سال است که با مشکل اعتیاد و عوارض آن روبه‌رو بوده است. اعتیاد در کشور ما مانند سایر کشورهای مشرق زمین، الگوی خاصی دارد که با الگوی موجود در کشورهای توسعه یافته غربی که بیشترین تولید دانش را دارند، متفاوت است. بدیهی است که در چنین شرایطی تولید اطلاعات و دانش داخلی مورد نیاز کشور می‌تواند نقشی اساسی در بهبود سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و انجام مداخلات ایفا کند. در برنامه‌ریزی برای ارتقای فعالیت‌های پژوهشی آینده، ارزیابی و نقد وضعیت تولید و توزیع علم در دهه‌های گذشته ضروری است. یکی از مهم‌ترین شیوه‌های ارزیابی وضعیت پژوهشی، استفاده از مطالعات علم‌سنجی^{۱۰} با بررسی مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات علمی است. چنین بررسی‌هایی در مورد بهداشت روان و اعتیاد، سال‌هاست که چه به صورت جهانی و چه به صورت ملی در کشورهای گوناگون انجام می‌شود (باکسنبام^{۱۱} و جافه^{۱۲}؛ ۱۹۸۲ گاردیولا^{۱۳} و سانچز کاربونل^{۱۴}؛ ۱۹۹۳ بیگنامی^{۱۵} و همکاران، ۲۰۰۰ الوارز^{۱۶} و ریو^{۱۷}؛ ۲۰۰۳ گارسیا سیلبرمن^{۱۸} و همکاران، ۲۰۰۴؛ لویز مونوز^{۱۹} و همکاران، ۲۰۰۸ کاربونل^{۲۰} و همکاران، ۲۰۰۹).

۱۰. Scientometrics studies

۱۱. Boxenbaum

۱۲. Jaffe

۱۳. Gardiola

۱۴. Gonzalez-Cabrera

۱۵. Biggami

۱۶. Alvarez

۱۷. Rio

۱۸. Garcia-Silberman

۱۹. Lopez-Munoz

۲۰. Carbonell

با راه‌اندازی بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان که شامل مقالات پژوهشی روان پزشکی، روان‌شناسی و علوم عصب‌پایه است، مطالعه‌ای جهت بررسی وضعیت پژوهشی بهداشت روان کشور صورت گرفته و مقالات موجود در این بانک مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج کلی حاصل در مطالعه شریفی و همکاران (۲۰۰۸) به چاپ رسیده است. بررسی مقالات مربوط به اعتیاد، از نظر حیطه‌ها و موضوعات مختلف، روش و محل اجرای پژوهش، طی مقاله دیگری به چاپ رسیده است (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۸۴). مقال حاضر به بررسی میزان پژوهش‌های صورت گرفته بر اعتیاد و اطلاعات مقاله‌نگاری^{۲۱} آن‌ها پرداخته است؛ این اطلاعات شامل سال انتشار، مشخصات مجلاتی که مقالات مربوط به اعتیاد، در آن‌ها چاپ شده‌اند و مشخصات سازمان‌ها و افراد پژوهشگر می‌شود. هدف از این مطالعه، فراهم آوردن چشم‌انداز کلی پژوهش‌های اعتیاد کشور و شناسایی نقاط قوت و ضعف آن است تا موجب توسعه پژوهش در بخش‌هایی شود که توجه کمتری به آن‌ها شده است و در بهبود روند سیاست‌گذاری‌های پژوهشی مربوطه مؤثر باشد.

روش

در انجام این مطالعه از بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان کشور استفاده شد. تهیه این بانک توسط گروه سلامت روان مرکز ملی تحقیقات علوم پزشکی کشور آغاز و سپس به مرکز تحقیقات روان‌پزشکی و روان‌شناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران منتقل شد. این بانک شامل کلیه مقالات پژوهشی است که در مجلات علمی داخلی و خارجی چاپ شده و به پژوهش درباره بهداشت روان و علوم مرتبط با آن در ایران پرداخته‌اند و حاوی اسنادی از دهه ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۸۱ است. در انتخاب مقالات ورودی به این بانک، مقاله مرتبط با بهداشت روان به مقاله‌ای گفته شده است که یکی از موضوعات اصلی آن مباحث روان‌شناختی، تربیتی، اختلالات روان‌پزشکی، پیشگیری و درمان آنها، مشکلات با ماهیت روانی-اجتماعی، آموزش و ارتقای بهداشت روان، و پژوهش‌های علوم عصب‌پایه مرتبط با بهداشت روان باشد. از تعریف عملیاتی گسترده برای مقاله پژوهشی استفاده شده است و شامل مقاله تحقیقی، مقاله مروری، گزارش موردی، بررسی محتوایی، ارزشیابی برنامه، و مقالات نظریه‌سازی بوده است. برای تشکیل این بانک بیش از ۷۰۰ مجله عمومی و تخصصی ایرانی در رشته‌های گوناگون از جمله

پزشکی، بهداشتی، علوم رفتاری، اجتماعی و سایر علوم انسانی مورد بررسی قرار گرفته‌اند و دارای پوشش بالاتر از ۹۵ درصد مقالات پژوهشی فارسی‌زبان هستند. مقالات مندرج در نشریات خارجی از بانک‌های اطلاعاتی PsycLIT و MEDLINE و ISI استخراج شده‌اند. نحوه استخراج به این ترتیب بوده است که جستجو با کلیدواژه ایران و ترانویسی لاتین نام تمام شهرهای دارای دانشگاه دولتی روزانه در کشور انجام شده و کلیه مقالات پژوهشی بهداشت روان و مرتبط با آن را که حداقل یک آدرس ایران داشته‌اند و یا تحقیق مربوطه در ایران انجام شده بود، وارد بانک شده‌اند. پس از انتخاب، متن کامل مقالات از طریق بانک‌های دیگری که متن کامل مقالات را در اختیار می‌گذارند، تهیه شد (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۸۳).

برای انجام مطالعه حاضر که از نوع مقطعی-توصیفی است، از این بانک استفاده شده و مقالاتی که بین سال‌های ۱۳۵۲ تا ۱۳۸۱ (و یا معادل ۱۹۷۳ تا ۲۰۰۲ م) چاپ شده‌اند، مورد ارزیابی قرار گرفتند. علت انتخاب این دوره زمانی پوشش بالای مقالات چاپ شده در این دوره (حدود ۹۵ درصد) در بانک بوده است. از بین مقالات این بانک، مقالاتی که مرتبط با مواد اعتیادآور، مصرف مواد و اعتیاد بودند از نظر متغیرهای زیر مورد بررسی قرار گرفتند:

۱. مشخصات مجلات؛ شامل نوع، محل انتشار و زبان نشریه
۲. سال انتشار مقاله
۳. مشخصات نویسندگان مقالات؛ شامل تعداد، جنسیت، مدرک تحصیلی و وابستگی سازمانی نویسندگان مقاله
۴. منبع حمایت مالی از پژوهش

مقالات را شش نفر روان‌پزشک و روان‌شناس ارزیابی کردند. مدیران پروژه آموزش لازم درباره این طرح و نحوه ارزیابی را به این افراد دادند و در جلساتی مشترک، موارد ابهام را برطرف می‌کردند. آن‌گاه به طور آزمایشی هر شش نفر، ۶۰ مقاله را از نظر متغیرهای این طرح مورد ارزیابی قرار دادند و پایایی بین‌آزماینده اندازه‌گیری شد. درحین ارزیابی مقالات بعدی نیز، درباره ابهام‌های پیش آمده در مورد هر قسمت از ارزیابی، در جلسات مشترک تصمیم‌گیری شد. به علاوه ۱۰ درصد از ارزیابی‌ها، برای کنترل کیفیت، مجدداً مورد ارزیابی قرار گرفته و بازخوردهای لازم به ارزیاب‌ها ارائه می‌شد. شاخص‌هایی که در این تحقیق مورد ارزیابی قرار می‌گرفتند، در فرم‌هایی که به همین منظور طراحی شده ثبت می‌شدند و در نهایت با استفاده از برنامه SPSS-۱۱ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها

از مجموع ۳۰۳۱ مقاله پژوهشی بهداشت روان کشور با تعریف یاد شده، ۲۱۸ مقاله (۷/۱۹ درصد) مربوط به مواد اعتیادآور، مصرف مواد و اعتیاد به آن‌ها بوده‌اند. چنان‌که در جدول شماره ۱ ملاحظه می‌شود، نزدیک به نیمی از مقالات در مجلات پزشکی فارسی زبان و بیش از یک سوم دیگر در مجلات خارجی به چاپ رسیده‌اند. این مقالات در ۵۳ مجله فارسی زبان و ۴۲ مجله انگلیسی زبان به چاپ رسیده‌اند. مجلاتی که بیشترین تعداد مقالات را چاپ کرده‌اند، به ترتیب عبارتند از: European Journal of Pharmacology (۱۳ مقاله)، اندیشه و رفتار (۱۰ مقاله)، پزشکی کوثر و پزشکی قانونی (هر کدام ۹ مقاله)، اسرار و Dependence Drug and Alcohol (هر کدام ۷ مقاله)، مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان (۶ مقاله)، و مجلات نظام پزشکی، شهید صدوقی یزد، Human Psychopharmacology، Toxicology، Pharmacology Biochemistry Behavior (هر کدام ۵ مقاله).

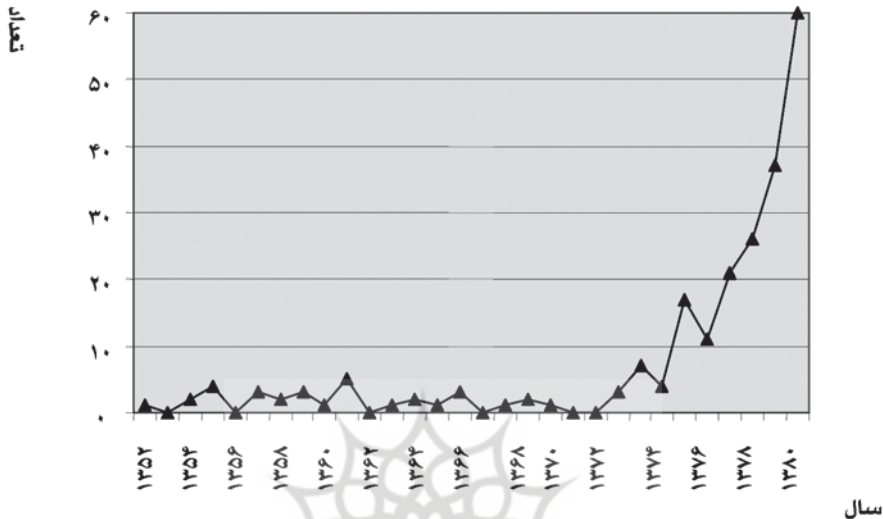
جدول شماره ۱- فراوانی نوع مجلاتی که مقالات مرتبط با مواد و اعتیاد در آن‌ها چاپ شده‌اند.

نوع مجلات	تعداد	درصد
مجلات پزشکی ایرانی	۹۴	۴۳/۱
مجلات علوم رفتاری و اجتماعی	۳۳	۱۵/۱
مجلات انگلیسی زبان ایرانی	۸۵	۲/۸
مجلات خارجی	۳۹/۰	۱۰۰
جمع کل	۲۱۸	

* اغلب مجلات علوم رفتاری و اجتماعی، مجلات روان‌شناختی اند. مجله اندیشه و رفتار که مربوط به علوم روان پزشکی و روان‌شناسی است، جزو مجلات علوم رفتاری و اجتماعی محسوب شده است.

بررسی روند انتشار مقالات (نمودار شماره ۱) نشان می‌دهد که چاپ مقالات مرتبط با اعتیاد از سال ۱۳۷۳ رو به افزایش گذاشته و میزان رشد نیز از سال ۱۳۸۰ شدت چشمگیری پیدا کرده است، به گونه‌ای که نزدیک به نیمی از کل این مقالات، در دو سال آخر (۱۳۸۰ و ۱۳۸۱) منتشر شده‌اند.

نمودار شماره ۱- روند سالانه انتشار مقالات مرتبط با اعتیاد در مجلات علمی فارسی و انگلیسی

از کل ۲۱۸ مقاله مرتبط با اعتیاد، به متن کامل ۴۰ مقاله از مقالات خارجی دسترسی نیافتیم. بنابراین، اطلاعات برخی از شاخص‌های زیر که تنها با مطالعه متن کامل قابل بررسی بود، با استفاده از ۱۷۸ مقاله تنظیم شده است.

در ۲۱۸ مقاله مذکور، در مجموع نام ۶۴۱ نویسنده ذکر شده است؛ یعنی به طور متوسط هر مقاله دارای ۲/۴ نویسنده بوده است. مجموعاً ۴۴۹ نفر نویسنده در نوشتن این مقالات مشارکت کرده بودند. تعداد ۳۵۶ نفر (۷۹/۳ درصد) از نویسندگان تنها دارای یک مقاله بوده‌اند و نیمی از ۲۱۸ مقاله تنها توسط ۱۵ نفر (۳/۳ درصد) از نویسندگان نوشته شده بود. نویسندگان با بیشترین تعداد مقالات عبارت بودند از: دکتر علیرضا زرین دست با ۳۳ مقاله، دکتر هدایت صحرایی ۱۱ مقاله و دکتر احمدرضا دهبور و دکتر جمشید احمدی هر کدام با ۹ مقاله. ویژگی‌های نویسندگان از نظر جنسیت، مدرک تحصیلی و سازمان محل کار، در جدول شماره ۳ خلاصه شده است. چنان که ملاحظه می‌شود نزدیک به ۸۰ درصد مقالات فارسی زبان را مردان نوشته‌اند. هم‌چنین از نظر رشته، غلبه با پزشکان و از نظر سازمانی با دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور است. سهم دانشگاه‌های علوم پزشکی شهرستان‌ها نیز قابل توجه است. از میان دانشگاه‌ها، دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۱۳۵ بار، و دانشگاه‌های علوم پزشکی شهید بهشتی و کرمان به ترتیب با ۳۸ و ۳۲ بار بیشترین میزان از سازمان‌های

محل کار نویسندگان مقالات را به خود اختصاص داده‌اند.

در هیچ‌یک از مقالاتی که متن اصلی آن‌ها در دست بود، نویسنده خارجی مشارکت نداشته‌است. تنها در ۱۶ مقاله منبع حمایت مالی ذکر شده بود که در همه موارد دولتی بود. دریافت هیچ گونه حمایتی از صنایع دارویی ذکر نشده بود.

جدول شماره ۳- ویژگی‌های نویسندگان مقالات مرتبط با اعتیاد

تمام نویسندگان فراوانی مطلق		نویسنده اول فراوانی مطلق		ویژگی‌های نویسندگان
				جنسیت (مربوط به ۱۲۷ مقاله فارسی‌زبان)
۷۸/۸	۲۶۴	۷۹/۲	۹۹	مرد
۲۱/۲	۷۱	۲۰/۸	۲۶	زن
				مدرک تحصیلی (۱۷۸ مقاله)*
۲۴/۳	۱۲۹	۲۵/۳	۴۵	دکترای حرف پزشکی یا پزشکی تخصصی
۱۴/۷	۷۸	۱۵/۷	۲۸	PhD یا دانشجوی دکترای PhD
۹/۶	۵۱	۱۰/۷	۱۹	دکتر (با درجه نامشخص)
۱۰/۶	۵۶	۱۴/۰	۲۵	کارشناس ارشد
				سازمان محل کار (۱۷۸ مقاله)*
۳۶/۶	۱۹۴	۳۲/۰	۵۷	دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران
۲۷/۲	۱۴۴	۳۳/۷	۶۰	دانشگاه‌های علوم پزشکی شهرستان‌ها
۱۳/۴	۷۱	۱۵/۲	۲۷	دانشگاه‌های تهران (غیر از علوم پزشکی)
۳/۰	۱۶	۲/۲	۴	دانشگاه‌های شهرستان‌ها (غیر از علوم پزشکی)
۲/۶	۱۴	۳/۴	۶	سایر سازمان‌ها

* تنها به متن اصلی ۱۷۸ مقاله دسترسی پیدا شد که در بعضی از موارد مدرک تحصیلی یا سازمان محل کار نویسندگان در متن اصلی مقاله نیز ثبت نشده بود.

بحث و نتیجه‌گیری

رشد انتشار مقالات در زمینه اعتیاد طی سال‌های اخیر چشمگیر است. علاوه بر رشد قابل توجه برون داد

کلی دانش کشور، رشد ویژه در زمینه پژوهش های اعتیاد را می توان به شناخت بیش تر مشکل اعتیاد در کشور و تعامل افزایش یافته نهادهای اجرایی با نهادهای علمی کشور مرتبط دانست. علاوه بر این، افزایش مشکل اعتیاد در کشور، در دو دهه گذشته نیز بر اهمیت موضوع افزوده است (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۸۱).

در دهه های گذشته، دانش اعتیاد در جهان شاهد رشد چشمگیری بوده است. تحقیقی که بر روی مقالات چاپ شده در سال های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ در زمینه سوء مصرف مواد و اعتیاد و با استفاده از اندکس مدیکوس انجام شد، نشان داد که میزان رشد این مقالات سریع تر از میزان رشد کل ادبیات پزشکی چاپ شده بوده است (باکسنبام و جافه، ۱۹۸۲). در سال ۱۹۷۳ تنها ۸ مجله اختصاصی مربوط به اعتیاد در جهان چاپ می شده است که تعداد آن ها در سال ۱۹۹۶ به ۳۵ و در سال ۲۰۰۴ به ۷۴ مجله رسیده است. برون ده فعالیت های علمی در اعتیاد به گونه ای در حال رشد است که نه تنها مجلات اختصاصی با هیچ گونه کمبودی از مقالات روبه رو نمی شوند، بلکه میزان پیدایش مجلات جدید نیز همه ساله افزایش می یابد (بیبور^{۲۲} و همکاران، ۲۰۰۴). در دوره زمانی که این مطالعه به آن مربوط می شود، یعنی ۱۳۵۲ تا ۱۳۸۱، هیچ گونه مجله اختصاصی در مورد اعتیاد در ایران وجود نداشته است. در حال حاضر، در کشور ما تنها یک مجله علمی اختصاصی در زمینه اعتیاد وجود دارد (مجله اعتیادپژوهی) که از سال ۱۳۸۲ منتشر می شود و مدتی نیز چاپ آن متوقف بوده است. علاوه بر این، مطالعه حاضر نشان داد که بیش ترین میزان از مقالات اعتیاد، در مجلات پزشکی کشور به چاپ رسیده اند و نسبت کم تری در مجلات علوم رفتاری و اجتماعی چاپ شده اند. در سایر نقاط جهان نیز با این که تعداد زیادی مجلات اختصاصی اعتیاد وجود دارد، لیکن نسبت قابل توجهی از علم اعتیاد در مجلات غیر اختصاصی پزشکی به چاپ می رسند (آرسنینزا^{۲۳} و میلر^{۲۴}، ۱۹۹۷).

یکی از عوامل رشد قابل توجه دانش جهانی اعتیاد در دهه های اخیر را شاید بتوان به این واقعیت ربط داد که در بسیاری از کشورهای جهان، مطالعات مرتبط به اعتیاد توسط منابع گوناگون مانند سازمان های مختلف دولتی، ایالتی و شهری، دانشگاه ها، نهادهای خصوصی، بنیادها و صنایع دارویی مورد حمایت قرار می گیرند. در کشور

۲۲. Bsdorl

۲۳. Arsiniza

۲۴. Miller

ما نیز سازمان‌های گوناگون داخلی و هم‌چنین بین‌المللی مرتبط با مواد از چنین پژوهش‌هایی حمایت می‌کنند. لیکن تعداد بسیار محدود مقالاتی که وجود منبع حمایت مالی را قید کرده باشند، حکایت از این امر دارد که مطالعات مورد حمایت چنین سازمان‌هایی به‌ندرت به صورت مقاله علمی به چاپ می‌رسند. در این صورت، از سویی امکان نقد همتایان^{۲۵} قبل و بعد از چاپ را نیافته و کیفیت آن‌ها مورد بررسی دقیق قرار نمی‌گیرد و از سوی دیگر، امکان نشر و توزیع نیافته و دانش داخلی و جهانی را متأثر نمی‌سازند و امکان بهره‌برداری از آن‌ها به حداقل می‌رسد. در نتیجه، تجدید نظر نهادهای حمایت‌کننده در حمایت از پژوهش‌هایی که در قفسه‌های کتابخانه‌های آن‌ها باقی می‌ماند و پیش‌بینی راهکارهای مؤثر در توزیع و چاپ این مقالات توسط محققان مربوط، می‌تواند به رشد کمی و کیفی دانش تولید شده و بهره‌وری آن‌ها کمک به‌سزایی بکند.

گرچه به نظر می‌رسد که احتمالاً در برخی از مقالات به رغم وجود منبع حمایت‌کننده، این موضوع در مقاله قید نشده باشد؛ ولی قطعاً بسیاری از این مطالعات بدون حمایت مالی انجام شده‌اند. در سال ۱۳۸۱ بودجه پژوهشی ستاد مبارزه با مواد مخدر ۱۰ میلیارد ریال بوده که ۱/۷ درصد از مجموع بودجه اختصاصی مبارزه با مواد مخدر را تشکیل می‌داده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۱). علاوه بر این، در دهه گذشته، با افزایش بودجه تحقیقات در مراکز علمی و پژوهشی روبه‌رو بوده‌ایم و پژوهش بر موضوعاتی که بر معضلات اجتماعی متمرکزند، از اولویت بالاتری برخوردار می‌شدند. چنین شرایطی را در دهه ۱۹۶۰ تا دهه ۱۹۸۰ آمریکا می‌شد دید که فرصت‌های پژوهشی افزایش می‌یافتند و موجب رشد سریع اطلاعات در دست برای بهبود سیاست‌گذاری‌ها شده و هم‌چنین موجبات افزایش دانش بشری در زمینه اعتیاد را فراهم کرد (اسمارت^{۲۶}، ۱۹۹۸). علاوه بر این، فقدان پژوهش‌های حمایت‌شده توسط صنایع دارویی، در درجه اول نشان از عدم احساس نیاز صاحبان این صنایع به بهره‌گیری از پژوهش برای افزایش فروش خود و در درجه دوم عدم تعامل محققان با آن‌ها دارد. این که همه ساله حدود صد هزار نفر از معتادان کشور برای درمان خود، به مراکز درمانی دولتی و خصوصی مراجعه می‌کنند، نشان از وجود بازار قابل توجه داروهای به‌کار رفته در درمان اعتیاد دارد؛ از این رو ایجاد ارتباط بین صنایع دارویی داخلی و خارجی با پژوهشگران در کشور، می‌تواند منبع قابل توجهی را برای مطالعات درمانی و غیردرمانی تأمین کند و موجبات افزایش دانش ما را در این زمینه فراهم آورد.

چنان که در این مطالعه مشخص شد حدود ۴۰ درصد مقالات مربوط به اعتیاد در مجلات خارجی اندکس شده به چاپ رسیده‌اند. این رقم میزان قابل توجهی است که بیش از میزان چاپ مقاله‌های روان‌پزشکی و روان‌شناسی (۱۹/۸ درصد) در مجلات خارجی در همین دوره زمانی (شریفی و همکاران، ۲۰۰۸) است. مطالعات نشان داده‌اند که مقالاتی که از کشورهای در حال توسعه، به مجلات بین‌المللی ارسال می‌شوند، به طور کلی شانس کم‌تری برای پذیرفته شدن می‌یابند (سارتوریوس^{۲۷}، ۱۹۹۸). مطالعه‌ای بر مجله Addiction که بالاترین ضریب تأثیر^{۲۸} را میان مجلات اختصاصی اعتیاد دارد، نشان داد که مقالات به چاپ رسیده از کشورهای در حال توسعه، بدون ارتباط با کیفیت آن‌ها، کم‌تر از سایر مقالات مورد استناد قرار می‌گیرند (وست^{۲۹} و مک‌ایلوین^{۳۰}، ۲۰۰۲). در هر حال، نگاه دقیق‌تر به مقالات کشور در زمینه اعتیاد که در مجلات خارجی به چاپ می‌رسند، نشان داد که نیمی از آن‌ها را پژوهش‌های علوم پایه که مطالعات حیوانی بوده و اغلب توسط گروه‌های فارماکولوژی و بعضاً فیزیولوژی دانشگاه‌های واقع در تهران انجام می‌شوند، تشکیل داده‌اند.

در حال حاضر در جهان روش‌های مختلفی برای بررسی کمیت و کیفیت کار پژوهشی افراد و مراکز وجود دارد. فارغ از این که از چه روش‌های سنجشی استفاده شود، تفاوت فاحشی در میزان تولید علم افراد وجود دارد. هر دیسپلین علمی گروه شاخص^{۳۱} خود را دارد؛ گروهی از افراد شناخته شده که نیمی از ادبیات علمی منتشر شده را تولید می‌کنند. لیکن در کشور ما غیر از آنچه که در علوم پایه مشخص است، در زمینه‌های دیگر تا سال ۱۳۸۱، الگوی خاصی را نمی‌توان یافت. در این مطالعه مشخص شد که حدود ۸۰ درصد از نویسندگان تنها دارای یک مقاله بوده‌اند. با توجه به این که تنها ده سال است که از مداخله جدی‌تر پژوهشگران در این موضوع می‌گذرد، به نظر می‌رسد که برای رسیدن گروهی از محققان به چنین جایگاهی، زمان بیش‌تری لازم است. تجمع نگارش تعداد زیادی از مقالات توسط چند نویسنده، عمدتاً مربوط به تحقیقات علوم پایه است که توسط

۲۷. Sartorius

۲۸. Impact Factor

۲۹. West

۳۰. McIlwain

۳۱. Elite Group

تعداد معدودی از پژوهشگران نوشته می‌شود. در اسپانیا نیز مطالعه‌ای نشان داد که در زمینه اعتیاد، ۸۱ درصد نویسندگان تنها یک مقاله چاپ شده داشتند (گاردیولا و سانچز کاربونل، ۱۹۹۳).

مطالعه حاضر نشان داد مراکزى که در کشور، درباره اعتیاد تحقیق می‌کنند متنوعند. جنبه مثبت این یافته عدم انحصار این موضوع و مداخله گروه‌های بسیار در آن است. لیکن از سوی دیگر، فقدان مراکزى که تولیدات بسیار در این زمینه داشته باشند، نشان از پرداخت سطحی و مقطعی محقق و یا مرکزى به این موضوع بوده که نمی‌تواند منجر به تأثیر^{۳۲} قابل ملاحظه در رشد دانش داخلی شود. یکی دیگر از یافته‌های بارز این مطالعه، کمبود مقالاتی است که در آن پژوهشگران خارجی مشارکت داشته‌اند. در تحقیقی که در مکزیک انجام شده است، در ۱۷ درصد پژوهش‌های بهداشت روان و اعتیاد یک پژوهشگر خارجی مشارکت داشته است (گارسیا سیلبرمن و همکاران، ۲۰۰۴). با توجه به وجود محققان بهنام در دنیا در زمینه اعتیاد و شیوع اعتیاد در کشور، همکاری پژوهشگران کشور با پژوهشگران سایر نقاط دنیا در امر پژوهش در این زمینه امکان پذیر است؛ لیکن شاید وجه سیاسی اعتیاد از عوامل محدودکننده در تمایل پژوهشگران ایرانی به چنین همکاری‌هایی باشد. مطالعه حاضر نشان داد که بیشترین مطالعات اعتیاد توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی و متخصصان حرف پزشکی انجام می‌شود. در مطالعه‌ای در اسپانیا نیز نشان داده شد که بیشترین مقالات چاپ شده در زمینه اعتیاد، توسط دانشگاه‌ها و عمدتاً توسط دانشکده‌های پزشکی انجام می‌شوند (گاردیولا و سانچز کاربونل، ۱۹۹۳). همین مسئله نشان می‌دهد که تولید علم در حوزه اعتیاد به چه میزان رویکرد پزشکی یافته است؛ لیکن معلوم نیست که در ایران، آیا به‌طور کلی میزان پژوهش‌هایی که توسط متخصصان علوم اجتماعی در امر اعتیاد صورت می‌گیرد، کم است و یا این پژوهشگران کمتر به انتشار نتایج مطالعات خود در مجلات علمی می‌پردازند که در هر دو صورت نیاز به توجه و تقویت بیش‌تری دارد.

به‌طور کلی، گرچه مشارکت ایران در تولید دانش اعتیاد جهان قابل ملاحظه نیست؛ ولی با روند مطلوبی روبه‌رویم که می‌تواند در آینده، سهم کشور را در گسترش مرزهای دانش اعتیاد بهبود بخشد. با راه‌اندازی مراکز تحقیقات گوناگون در زمینه بهداشت روان و اعتیاد، در سال‌های گذشته و مطرح شدن اعتیاد به عنوان اولویت موضوعی در بسیاری از دانشگاه‌ها و مراکز علمی، و ضرورت تولید دانش بومی برای کنترل اعتیاد در کشور، پیش‌بینی می‌شود در سال‌های آینده شاهد رشد مطلوب‌تری در این زمینه باشیم.

منابع فارسی

۱. رحیمی موقر، آفرین. محمد، کاظم. رزاقی، عمران محمد (۱۳۸۱). روند ۳۰ ساله وضعیت سوء مصرف مواد در ایران. مجله پژوهشی حکیم، دوره ۵، ۱۷۱-۱۸۱: ۱۳۸۱
۲. رحیمی موقر، آفرین. محمدی، محمدرضا. سهیمی ایزدیان، الهه. منصور، نغمه. شریفی، ونداد (۱۳۸۳). تشکیل بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان کشور. IranPsych رفاه اجتماعی، شماره ۲۵۹-۲۶۴: ۱۴
۳. رحیمی موقر، آفرین. شریفی، ونداد. محمدی، محمدرضا. رادگودرزی، رضا. سهیمی ایزدیان، الهه. فرهودیان، علی. منصور، نغمه. نجاتی صفا، علی اکبر. (۱۳۸۴). بررسی سه دهه مقالات پژوهشی کشور در زمینه اعتیاد. مجله پژوهشی حکیم، دوره ۸، شماره ۳۷-۴۴: ۴
۴. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۱). لایحه بودجه سال ۱۳۸۲ کل کشور.

References

1. Alvares FL, Rio C (2002) *Journal of Abnormal Psychology*, 111(2), 115-120.
2. American Psychological Association (2000). *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 115-120.
3. American Psychological Association (2000). *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 115-120.
4. American Psychological Association (2000). *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 115-120.
5. American Psychological Association (2000). *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 115-120.
6. American Psychological Association (2000). *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 115-120.
7. American Psychological Association (2000). *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 115-120.
8. American Psychological Association (2000). *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 115-120.

د. گوردون X، گوربانو E، ایوانو M، ایلیو A. (۲۰۰۵)
A didiometric analysis of the scientific literature on Internet,
video games, and the use of the Internet. *Journal of
Mass Media Research*, 2, 1-10.
د. گوردون X، گوربانو E، ایوانو M، ایلیو A. (۲۰۰۵)
The use of the Internet in the scientific literature:
A didiometric analysis. *Journal of Mass Media
Research*, 2, 1-10.
د. گوردون X، گوربانو E، ایوانو M، ایلیو A. (۲۰۰۵)
The use of the Internet in the scientific literature:
A didiometric analysis. *Journal of Mass Media
Research*, 2, 1-10.
د. گوردون X، گوربانو E، ایوانو M، ایلیو A. (۲۰۰۵)
The use of the Internet in the scientific literature:
A didiometric analysis. *Journal of Mass Media
Research*, 2, 1-10.
د. گوردون X، گوربانو E، ایوانو M، ایلیو A. (۲۰۰۵)
The use of the Internet in the scientific literature:
A didiometric analysis. *Journal of Mass Media
Research*, 2, 1-10.
د. گوردون X، گوربانو E، ایوانو M، ایلیو A. (۲۰۰۵)
The use of the Internet in the scientific literature:
A didiometric analysis. *Journal of Mass Media
Research*, 2, 1-10.
د. گوردون X، گوربانو E، ایوانو M، ایلیو A. (۲۰۰۵)
The use of the Internet in the scientific literature:
A didiometric analysis. *Journal of Mass Media
Research*, 2, 1-10.